

OTE

Taiteen ja kulttuurin rahoituksesta ja yhteiskunnallisesta merkityksestä käytävä keskustelu Suomessa on viime aikoina kääntynyt korostamaan taiteen ja kulttuurin mahdollisuuksia lisätä hyvinvointia. Oletettujen hyvinvointivaikutusten lisäksi kulttuuri ja taide on liitetty osaksi luovasta taloudesta käytävää keskustelua. Taiteelle on näissä keskusteluissa annettu tehtäviä, jotka voidaan nähdä tulosvastuullisuutta olettaviksi ja välineellisiksi. Taiteen rahoituksen ohjenuoria punotaan muun muassa Opetus- ja kulttuuriministeriön ohjelmissa ja katsauksissa, jotka sanallistavat taidetta ja sen yhteiskunnallista merkitystä. Taiteen kykyyn lisätä hyvinvointia ja kasvattaa taloutta näyttää liittyvän taustaolettamus taiteen olemuksellisesta hyvydestä.

Tässä artikkelissa tarkastelen poliittista taidepuhetta sen utooppisia ulottuvuuksia sisältävän retoriikan kautta. Taidepuheen utooppisuus usein pelkistää ja yksinkertaistaa taiteen olemuksen ja tehtäviä samalla kun se pyrkii osoittamaan keinoja, joilla taide voisi olla mukana rakentamassa parempaa yhteiskuntaa ja huomista. Utopistinen taidepoliittinen puhe pitää sisällään estetiikan ja taidefilosofian perinteestä nousevia käsityksiä ja teorioita taiteen kauneudesta ja hyvydestä. Mitä sitten käy taiteelle, joka ei enää mahdu hyvän ja merkityksellisen taiteen muottiin? Kuka määrittelee, mikä on hyvää ja arvokasta taidetta?

Hyvää ja kaunista. Poliittisen taidepuheen utopistiset piirteet, hyvä ja parantava taide.

Utopia toimii tässä artikkelissa mahdollisuutena tulkita kahdessa eri yhteydessä esiintyvää taidepoliittista puhetta tai diskurssia mahdollisen ja mahdottoman sekä unelmien ja todellisuuden vastakkaisuuksien kautta. Suomalaisessa taidepuheessa taide on alkanut vyöryä kohti tavallista elämää niin arjessa kuin poliittisissa ohjelmissa ja taiteen ja kulttuurin rahoituspäätöksissä. Taide muuttaa työelämää – puhutaan luovuudesta ja innovaatioista, jotka halutaan mahduttaa taiteen ja taiteenkaltaisuuden kanssa samaan lokeroon. Taiteen sisältöjä pyrkivät sanelemaan julkinen rahoitus ja poliittiset kulttuuriohjelmat ehkä vahvemmin ja tiukemmin kuin koskaan aiemmin. Taiteelle ja kulttuurille halutaan antaa tehtäviä ja tavoitteita, jotka ylittävät (vai alittavat?) sen itseisarvoisuuden. Taiteen rahoituksen perustelut ovat siirtyneet kansansivistyksestä ja kulttuurin demokratisoimisesta kohti markkinoitavaa tuotetta, jonka tehtävänä on tuottaa lisää jotain

numeerisesti mitattavaa jollekin ennalta määritetyille yleisölle.¹ Julkisilla, yhteisillä varoilla rahoitetun taiteen olemassaolon oikeutus harvojen harrastuksena on ollut erityisen kiinnostuksen kohteena niin kuntavaaleissa kuin Guggenheim-säätiön Helsinkiin kohdistuvassa museohankkeessa.

Tässä artikkelissa pohdin, voiko poliittisessa taidepuheessa nähdä utopistisia piirteitä. Poliittisella taidepuheella tarkoitan sitä keskustelua, jota käydään taiteen rahoituksesta sekä taiteen ja kulttuurin merkityksestä hyvinvointiyhteiskunnassa. Otteeni on diskurssi- ja käsiteanalyttinen, eli tutkin erilaisia taiteesta ja kulttuurista puhumisen tapoja eri yhteyksissä. Mikko Lehtosen käyttämä artikulaation käsite, jonka mukaan artikulaatio tarkoittaa sekä ajatuksen julki lausumista että yhteen liittämistä ja niveltämistä, luonnehtii hyvin tämän artikkelin tavoitetta.² Lehtonen kirjoittaa myös, että taloutta ja kulttuuria voitaisiin tarkastella ”*performatiiveina*, jotka osallistuvat kohteensa tuottamiseen”. Performatiivisuus tässä tarkoittaa, että ajattelu ja toiminta ovat erottamattomasti yhdessä. Taidepuhe, taiteesta ja kulttuurista käytävä poliittinen ja kriittinen keskustelu, ovat performatiiveja, jotka samalla tuottavat kuvailemaansa ja keskustelun aiheena olevaa todellisuutta. Puhumisen tavat ja käytetyt käsitteet muokkaavat jatkuvasti todellisuutta.

Hyödynnän pääasiassa kirjallisista utopioista rakennettua teoriaa, mutta myös utopian käsitteeseen liittyvää arkiymmärrystä koittaessani selvittää, onko poliittisissa taiteeseen ja kulttuuriin liittyvissä teksteissä utopistisia piirteitä. Valitsin tarkastelun kohteeksi kaksi Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisua, *Luova talous ja kulttuuri innovaatiopolitiikan ytimessä* ja *Osaamisella ja luovuudella hyvinvointia*, sillä ne toimivat nähdäkseni kulttuurin tuottamista ja yhä enemmän myös sen sisältöjä ohjaavina teksteinä niin suoraan toimenpide-ehdotuksina kuin välillisesti erilaisina taiteen tehtäviä koskevinä arvostuksina. Kolmanneksi esimerkkitekstiksi valitsin verkkojulkaisu *Mustekalan* erikoisnumeron, jonka artikkeleissa käsitellään taidetta ja taidealan ilmiöitä kriittisesti ja tutkimuksellisesti. Kaikki käsittelemäni tekstit ovat vapaasti saatavilla verkossa. Koen tämän tekstien vapaan ja vaivattoman saatavuuden omalta osaltaan madaltavan kynnystä tutustua elitistisenä pidettyyn ja harvoja kiinnostavaan taidekeskusteluun.³

Käsittelen ensin hieman utopian teoriaa ja sen eri tulkintoja tarkastellen erityisesti Ruth Levitasin esittämää utopian käsitettä ja hänen artikkeliaan utopian toiminnasta myöhäiskapitalistisessa yhteiskunnassa. Utopiantutkimus keskittyy pääasiallisesti kirjallisten utopioiden tutkimiseen ja utopistisena tekstinä tai teoksena pidettyjen julkaisujen määrittämiseen. Kuvataiteessa nykytaiteen utopistisuus eroaa jonkin verran kirjallisista utopioista, mutta niiden välillä on

olemassa yhteneväisyyksiäkin. Vaikka utopiaa voidaan pitää jossain määrin tarkasti rajattuna ja omalakisena tutkimuskohteenaan, koen, että utopian ja utopistisuuden arkiymmärryksestä juontuvia tulkintoja ei voida kieltää ja siten sulkea tarkastelun ulkopuolelle. Utopistista kirjallisuutta, taidetta ja poliittista taidepuhetta yhdistää pyrkimys parempaan yhteiskuntaan ja unelmointi. Keskustelua tulisi mielestäni enemmän käydä siitä, kenen olosuhteita toimenpiteillä ja leikkauksilla pyritään parantamaan ja millä hinnalla.

Utopian teorian käsittelyn jälkeen pyrin nostamaan esiin Opetus- ja kulttuuriministeriön kahdessa taidetta ja hyvinvointia käsittelevässä julkaisussa esiintyviä, mahdollisesti utopistisen piiriin luettavia käsitteellistyksiä ja tausta-ajatuksia. Tausta-ajatuksilla tarkoitan sitä, että usein taidetta ja hyvinvoinnin kartuttamista taiteen kautta käsittelevä poliittinen ja myös ei-poliittinen keskustelu pohjaa olettamukselle, jonka mukaan taide ja muu kulttuuri pyrkii tuottamaan hyvää (erityisesti kulttuurikokemuksen yleisölle, joka joko osallistuu teoksen tekemiseen tai vain vastaanottaa valmiin teoksen). Tarja Rautiainen-Keskustalo kirjoittaa siitä, kuinka ”taiteeseen liitetyt merkitykset rakentavat talouden ja erityisesti luovan talouden arvopohjaa”.⁴ Kiinnostavaa tässä lainauksessa on ”taiteeseen liitetyt merkitykset”, joihin palaan myöhemmin. Rautiainen-Keskustalo käsittelee erityisesti musiikkiin liittyviä muutoksia, mutta hänen huomioitaan voidaan soveltaa muihinkin taiteenlajeihin. *Mustekala*-kulttuurilehti käsittelee erikoisnumerossaan taidetta ja politiikkaa juuri vuoden 2015 eduskuntavaalien alla. Numeron artikkeleissa pureudutaan taiteen rahoituksen ongelmiin ja taidepolitiikan tekemiseen ja tekemättömyyteen kulttuurin kentällä toimijoiden näkökulmasta.

Kuva: Laaksovirta1

Helsingin taiteilijaseuran taiteilijat ompelevat yhteen ”Tutustu piirtäen” -taidepajoissa tehtyjä muotokuvia. Helsingin Taiteilijaseura on hakenut ja saanut Helsingin kaupungin kulttuuriasiakseurien myöntämän avustuksen Helsingin mallin mukaiseen toimintaan. Toiminnassa painotetaan yhteisöllisiä taideprojekteja. Avainasioita ovat alueellisuus, osallisuus, vuorovaikutus ja saavutettavuus. Kuva: Helsingin taiteilijaseura.

Käsitykset taiteen olemuksellisesta hyvydestä ovat syvälle juurtuneita. En pyri vähättelemään tai kumoamaan taiteen hyvää tekevyyttä, vaan olen kiinnostunut siitä, miten tämä ajatus taiteen hyvydestä näyttäytyy jatkuvasti eri yhteyksissä niin kiistattomana. Ajatukset hyvydestä ja kauneudesta tuntuvat kulkevan käsi kädessä. Kauneuden määrittely ja tutkiminen kuuluvat estetiikan ja taidefilosofian perinteeseen. Etsin näiden kautta vihjeitä siitä, miksi taide ja muu

kulttuuri nähdään, tai halutaan nähdä, olemuksellisesti hyvänä ja hyvää tuottavana. Kuitenkin on (toivottavasti itsestään) selvää, että kaikki taide ei pyri hyvään tai edistämään terveyttä – joskus jopa päinvastoin. Tällaisesta ”pahasta taiteesta”, sen arvosta yhteiskunnalle ja rahallisesta tukemisesta ei kuitenkaan puhuta poliittisissa ohjelmissa.

Utopian teoria, kohti parempaa yhteiskuntaa

Ruth Levitas määrittelee utopian olevan ajattelua, jota esiintyy useissa muodoissa eri kulttuureissa. Utopia käsittelee sitä, miten ja millaisessa maailmassa eläisimme jos voisimme. Utopia on kuvitteellisten maailmojen rakentelua, joka on vapaa arkielämän vaikeuksista. Utopia näyttäytyy myös myyteissä, joissa hyvä maailma ei ole saatavillamme vaan on hautautunut menneeseen hyvään aikaan tai ilmenee uskonnollisissa teksteissä. Utopia ymmärretään usein kahdella tavalla, hyvänä, mutta kuviteltuna, ei olevana paikkana. Levitasin mukaan tämä käsitys juontaa Thomas Moren kirjasta *Utopia* vuodelta 1516. Levitasin mukaan kirjan nimi oli tarkoitettu vitsiksi, ja siksi se edelleen aiheuttaa hämmennystä utopiatutkimuksen parissa. Mikä ero on hyvällä paikalla ja ei-paikalla, eutopialla ja outopialla? Arkikielessä utopia (ja utopistit) voidaan ymmärtää korkealentoisena mutta hyväntahtoisena ajatteluna tai vaihtoehtoisesti hyvin vihamielisenä ja totalitarismiin johtavana. Utopiaa voidaan käyttää korostamaan joko täydellisyyttä tai vähätteleämään esitettyjä ideoita. Utopian liittäminen mahdottomuuteen voi toimia myös huonomman, mutta kuitenkin mahdollisen nykytilanteen perusteluna.⁵

Levitas erottaa utopian tarkastelussa kolme aspektia: sisällön, muodon ja toiminnan. Utopian tutkimuksen voi hänen mukaansa jakaa kahteen pääsuuntaukseen. Liberaalihumanistinen traditio keskittyy pitkälti määrittelyihin ja muutokysymyksiin. Marxistinen traditio määrittelee utopian sen toiminnan kautta joko negatiivisesti sosiaalista muutosta estävänä tai positiivisesti muutosta edistävänä. Utopia toimii joko suorasti tai halun kouluttamisen (*education of desire*) kautta. Nykytutkimus yhdistelee traditioita, mutta keskittyy pääasiassa muodon tutkimiseen.⁶ Levitas on käsitellyt paitsi utopian käsitettä ja sen muutosta eri kirjoituksissa, myös utopian toimintaa myöhäiskapitalistisessa yhteiskunnassa. Hänen mukaansa utopiat ja utopistit ovat muuttuneet myöhäismodernin maailman vaikutuksen myötä. Utopiasta on tullut muutosvoiman sijasta kritiikkiä.⁷

Peter Stillman esittää, että utopia käsitetään usein ideaalina mutta epäkäytännöllisenä yhteisönä. Kriitikot näkevät utopistisen ideaalin täydellisyyden staattisena, kitkattomana, konfliktivapaana ja näin ollen joko lannistavana tai epäuskottavana. Stillmanin mukaan utopiat tutkivat sitä mitä ei ole (*what is not*) kuvaamalla tarkasti kuviteltujen yhteisöjen periaatteita ja käytäntöjä. Utopiat peilaavat sitä mitä on siihen mitä ei ole. Näin toimiessaan utopiat haastavat olemassa olevan todellisuuden.⁸

Utopia erottuu muista poliittisen ja moraalisen filosofian teksteistä siinä, että se abstrahoinnin sijaan esittää periaatteensa käytännössä. Utopia kertoo yksityiskohtaisesti mitä tapahtuu utopistisessa yhteiskunnassa, joka on rakennettu utopistisille periaatteille. Poliittiset tekstit saattavat käyttää esimerkkejä asiansa valaisemisessa, mutta ne eivät kuitenkaan useimmiten kuvaa, kuinka ihmiset elävät näiden esitettyjen periaatteiden mukaisesti. Poliittisen filosofian tavoitteena on esittää ja perustella järkeviä periaatteita ja näiden soveltamista. Utopioissa periaatteet ja niiden merkitys ovat olemassa yhtäaikaaisesti soveltamisessa. Utopiat toimivat ajatuskokeina kysyen, miten erilaiset yhteiskunnalliset periaatteet toimisivat käytännössä ja miten useat erilaiset arvo- ja ideaalijärjestelmät toimisivat yhdessä.⁹

Utopiat perustuvat mielikuvitukseen, niin kirjoittajan kuin lukijan osalta. Utopistisen ei-missään kuvittelu mahdollistaa irrottautumisen logiikasta ja faktoista. Utopiat tarjoavat vaihtoehtoja nykyisyydelle kuviteltuina tiloina, joissa logiikka ja mielikuvitus leikkivät ja joissa tosi ja mahdollinen kietoutuvat toisiinsa. Stillmanin mukaan mielikuvitus on tärkeä piirre, jonka utopiat jakavat unien ja parempaan elämään suuntautuvien halujen kanssa. Utopiat ovat kuitenkin enemmän kuin unia tai haaveita, sillä ne joutuvat aktiivisesti perustelemaan ja esittämään käytännössä periaatteensa. Utopialla, toisin kuin unilla, on myös potentiaalia tulla todeksi, jos tarpeeksi monet ihmiset hyväksyvät sen periaatteet ja alkavat toimia sen mukaisesti.¹⁰

Richard Noble kirjoittaa, että ollakseen utopistista taiteen tulee tarjota näky paremmasta paikasta kuin se, jossa nyt olemme. Samalla taiteen tulee valottaa nykyhetkemme ristiriitaisuuksia ja rajoituksia, jotka ruokkivat haluamme paeta nykyhetkeä. Täten utopistiset taideteokset ohjaavat huomiomme poliittisen piiriin. Noblen mukaan kaikki utopistinen taide on siis poliittista. Se tekee meidät tietoisiksi sosiaalisen ja poliittisen nykytilanteen epätäydellisyyksistä ja saattaa tarjota ratkaisuja. Utopistinen taide voi suuntautua joko tulevaan tai menneeseen ylittäen nykyhetken olosuhteet.¹¹ Noble näkee utopistisen nykytaiteen avantgarden jälkeläisenä. Utopistinen taide voi aiheuttaa ahdistavan ristiriidan vallitsevan todellisuuden ja paremman toivotun vastakkaisuudella.

Utopia kuvataiteessa ja utopistinen taide on kuitenkin kokonaan oma tutkimuskohteensa, johon ei ole mahdollista perehtyä tässä syvemmin.

Edellä esitettiin, että utopia kirjallisuuden genrenä noudattaa tarkkoja sääntöjä ja vain tietyt tekstit voidaan laskea utopistisen kirjallisuuden piiriin. Utopiaa luonnehdittiin nykytilanteen haastamisen ja kritisoinnin välineeksi, paremman maailman kuvitteluksi, mutta myös mahdollisesti aggressiiviseksi ja tukahduttavaksi toiminnaksi. Utopiaan käsitteenä liittyy myös voimakas arkiymmärrys, jossa utopia voidaan nähdä kahdella tavalla: joko satumaisena paratiisina, jota kohti nykyisyydessä havaitut puutteet kannustavat pyrkimään, tai yltiöpäisenä haihatteluna, jonka tavoittelu on hukkaan heitettyä aikaa (ja rahaa). Seuraavaksi tarkastelen Opetus- ja kulttuuriministeriön kahta taidetta ja kulttuuria käsitteleviä julkaisua ja etsin niistä vihjeitä utopiasta tai utopistisesta ajattelusta.

Utopia taidepoliittisessa puheessa, Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisut

On siis olemassa tämä kummallinen asia, yhteiskunnallinen keskustelu. Se ei useinkaan vain lausu väitteitä siitä, miten yhteiskunnasta tulisi parempi, vaan on aktiivista toimintaa yhteiskunnassa. Toimintaa sanoilla. Laajasti ottaen se on yhteiskunnan mielekkyyden muodostamista, historiallisten ratkaisujen tekemistä siellä, missä yhteiskunta kohtaa ratkaisemattoman. Se on osallistumista sinänsä. Hiekkalaatikko.¹²

Lainauksessa todetaan yhteiskunnallisen keskustelun olevan aktiivista toimintaa. Tähän lauseeseen kiteytyy hyvin käyttämäni diskurssianalyttinen lähestymistapa. Diskurssianalyysin näen erilaisten keskustelujen ja puhunnan tapojen tarkasteluksi siten, että sen kautta pyritään selvittämään, kuinka näissä keskusteluissa ja puhunnoissa käytetyt termit ja puhumisen tavat muokkaavat ja rakentavat todellisuutta. Tässä artikkelissa keskusteluina toimivat taiteeseen ja kulttuuriin eri tavoin suhteutuvat tekstit kahdesta eri lähteestä. Edellä käsitelin utopian teoriaa ja erilaisia käsityksiä utopiasta. Siirryn nyt pohtimaan sitä, voiko Opetus- ja kulttuuriministeriön tuottamassa taidepoliittisessa puheessa nähdä utopistisia piirteitä ja jos voi, niin mitä nämä piirteet ovat ja mihin niillä mahdollisesti pyritään.

Utopistinen ajattelu tapahtuu yksilön mielessä. Retoriikan kautta rakennetaan jaettua utopiaa, utopistista ei vielä –tilaa. Edellä todettiin utopioiden eroavan unista siinä, että ne voivat tulla todeksi, jos tarpeeksi monet hyväksyvät kyseiseen utopiaan liitetyt periaatteet ja alkavat toimia niiden mukaisesti, jaettua utopiaa toteuttaen. Retoriikalla, suostuttelulla, pyritään saavuttamaan mahdollisimman laaja hyväksyntä erilaisille ideologioille, arvoille ja maailmankuville. Yhdenlaisena jaettuna utopian kenttänä näen taidepoliittisen keskustelun, joka viimeisimpien eduskuntavaalien myötä nousi taas hetkeksi esille. Utopia liittyy politiikkaan, vaikka poliittisia ohjelmia ei ehkä voikaan lukea utopistisina teksteinä, kuten Peter Stillman edellä esitti. Sekä utopiaa että poliittisia ohjelmia ohjaa pyrkimys kohti entistä parempaa yhteiskuntaa. Näin ollen utopia on myös vallankäytön väline, joka ei pysty ottamaan huomioon kaikkien kansalaisten moninaisia tarpeita.¹³ Yhden ryhmän olojen huomattava parannus voi olla toisen oloja heikentävä. Näin on etenkin kulttuurin alalla parhaillaan, kun käytettävissä olevia varoja koetetaan poliittisin ohjausliikkein venyttää kattamaan yhä laajeneva kulttuurin ja harrastetoiminnan kenttä. Lisäksi utopiaan liittyy voimakas arkiymmärrys, jonka kautta utopia yhdistyy ajatuksiin mahdottomasta ja tavoittamattomasta, mutta samalla siihen sisältyy toivo paremmasta huomisesta. Taiteesta ja kulttuurista käytyyn keskusteluun on virinnyt viime vuosina hyvinvointia ja luovaa taloutta käsittelevä juonne, jossa taide ja kulttuuri pyritään valjastamaan milloin mihinkin tehtävään. Tällä hetkellä tuetaan erityisesti taidetta, joka pyrkii hyvään. Joko tekemään hyvää, kuten yhteisötaiteellisilta hankkeilta usein edellytetään, tai luomaan hyvää oloa, hyvää terveyttä ja niin edelleen. Taiteeseen liitetyt positiiviset attribuutit (sivistys, korkeakulttuuri, hyvinvointi, kaunis, esteettinen...) ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, miksi nyt rahoitetaan erityisesti yhteisötaiteellisia hankkeita. Näiden hankkeiden yhteydessä käytetään käsitteitä, jotka luonnehtivat eri tavoin positiivisiksi koettuja prosesseja, arvoja ja toimintatapoja. Tällaisia käsitteitä ovat esimerkiksi eheytyminen, voimaantuminen ja yhteisöllisyys. Simo Häyrynen kirjoittaa kulttuuripolitiikan toimivan Suomessa siten, että se pyrkii sanelemaan kulttuurin arvon etukäteen. Hänen mukaansa poliittinen sääntely ja sen luomat ”institutionaaliset tarpeet – hallitusohjelmat, juridiikka, kokous- ja esittelykäytännöt – alkavat määrittää kulttuurin tunnistamista”.¹⁴

Yhteisölliset ja hyvinvointia edistävät taide- ja kulttuurihankkeet pyrkivät tyypillisesti yhdistämään yksilöllisyyden ja yhteisen. Esimerkiksi Helsingin taiteilijaseuran Taidekehä-hankkeessa toteutettiin työpaja Tutustu piirtäen, jossa kutsuttiin Kannelmäessä asuvia ihmisiä piirtämään toisistaan muotokuvia. Työpajan lopuksi pajaa ohjanneet taiteilijat ompelivat kuvat yhteen isoksi

kuvatauluksi, joka oli esillä Kanneltalossa. Yksilölliset tulkinnat vieraista kasvoista niputettiin yhteiseksi yhteisölliseksi taidekokemukseksi. Tutustu piirtäen -paja on malliesimerkki taidetoiminnasta, joka pyrkii yhteisöllistämään, osallistamaan ja tuomaan taiteen arjen keskelle. Samanhenkinen hanke, 2000 & 11 OMAKUVAA, toteutettiin Turussa vuonna 2011 osana kulttuuripääkaupunkivuotta.¹⁵

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisemassa *Osaamisella ja luovuudella hyvinvointia. Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsaus 2014* -nimisessä julkaisussa on aiemmista ministeriön julkaisemista kulttuuria ja hyvinvointia käsittelevistä julkaisuista poiketen eriytetty taide ja kulttuuri hyvinvoinnista. Tässä ohjelmassa hyvinvointi on liitetty ensisijaisesti liikunnan harrastamismahdollisuuksien lisäämiseen. Kuitenkin julkaisussa todetaan että ”Luovan osaamisen sekä taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutukset ulottuvat muille toimialoille”.¹⁶ Tätä toteamusta ei perustella vaan sen jälkeen siirrytään käsittelemään luovien- ja tekijänoikeusalojen taloudellista merkitystä ja näiden alojen todetaan kasvaneen taloudellisesta taantumasta huolimatta.

Hyvinvointi ja talouden kestävä kasvu syntyvät tiedon ja osaamisen hyödyntämisestä yrityksissä, palvelujärjestelmissä ja julkisessa hallinnossa. Aiempaa merkittävämpi osuus kansainvälisten arvoketjujen ja -verkostojen lisäarvosta ja taloudellisesta kasvusta muodostuu aineettomasta pääomasta ja arvonluonnista, ihmisten osaamisesta. Kulttuurialat, tutkimus- ja innovaatiotoiminta sekä julkisten tietovarantojen avaaminen ja avoin tiede tarjoavat uusia mahdollisuuksia aineettomalle arvonluonnille. Kansainvälisessä työnjaossa Suomi erikoistuu toimintoihin ja työtehtäviin, joissa tarvitaan osaamista ja luovuutta.

Innovaatiövetoinen uudistuminen on Suomen talouden monipuolistamisen perusta.¹⁷

Opetus- ja kulttuuriministeriön ohjelmissa ja katsauksissa käyttämät termit ja arvotukset ohjaavat edelleen taiteen ja kulttuurin kentällä toimivia järjestöjä, toimikuntia ja rahoitusta. Kulloinkin vallitseva käsitys kulttuurista ja taiteesta, niiden tehtävästä ja arvostuksesta ohjaa kulttuuripoliittista päätöksentekoa. Simo Häyrysen mukaan kulttuuripoliittikkaa ohjaa pyrkimys toteuttaa tietyin perusteluin muodostetun massayleisön tarpeet kulttuurin ja taiteen sekä nykyään myös hyvinvoinnin kuluttajina.¹⁸ Ongelmana tällaisen massan muodostamisessa on ensinnäkin kulttuuri- ja taidekokemuksen subjektiivisuus ja toiseksi homogeenisen yleisön mahdottomuus. Kulttuuri ja taide palvelevat aina yksilöiden joukkoja, joilla on omat intressinsä ja tulokulmansa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on julkaissut myös muita kulttuurin ja taiteen hyvinvointivaikutuksia käsitteleviä julkaisuja. *Luova talous ja kulttuuri innovaatiopolitiikan ytimessä* -julkaisun mukaan ”Luova talous ja kulttuuri tarjoavat yhden mahdollisuuden uusille avauksille suomalaisen innovaatiotoiminnan vahvistamisessa”. Erkki Sevänen hahmottelee modernin taidejärjestelmän kehityskaaren, jossa hänen mukaansa toisen maailmansodan jälkeen ”suomalaisen taidejärjestelmän kehityksessä voi erottaa laajan autonomian kauden, laajan hyvinvointivaltion kauden ja nykyisen markkinasuuntautuneen kauden”.¹⁹ Seväsen mukaan taidejärjestelmä nautti toisen maailmansodan jälkeen suhteellisen laajaa normatiivista, funktionaalista ja organisatorista itsenäisyyttä. Sevänen selittää tätä vapautta siten, että 1960- ja 1970-luvun taidekomiteamietinnöissä tällaisen vapauden katsottiin takaavan paremmin taiteen kyvyn palvella muuta yhteiskuntaa ja olla ”muun yhteiskunnan kannalta tarpeellinen inhimillisen toiminnan muoto”. Taiteen muuta yhteiskuntaa hyödyttäväksi toiminnaksi nähtiin sen kyky tarjota ratkaisuja modernisaation aiheuttamiin ongelmiin, kuten lisääntyneeseen vapaa-aikaan ja arvojen ja asenteiden uudistamiseen. Taidetta tuettiin siksi, että ihmiset saatiin paremmin ohjattua sen pariin. Järjestelmän laaja autonomia takasi sen, että taidetta ei välineellistetty ”palvelemaan ahtaasti kaupallisia, poliittisia ja muita taiteen ulkopuolisia tarkoituksia”.²⁰

Taiteen ja kulttuurin arvottamisella ja taiteen merkityksellistämällä poliittisessa taidepuheessa, käytännössä siis erilaisissa ohjelmissa ja komiteamietinnöissä, on Suomessa pitkät perinteet. Parhaillaan meneillään olevassa muutoksessa taide nähdään luovan talouden moottorina ja hyvinvointipalveluna, jota rahoitetaan, jotta se tuottaisi jotain muutakin kuin vain taidetta. Taiteen mieltäminen hyvinvointia edistäväksi edellyttää, että taiteen uskotaan olevan hyvää ja kykenevän tuottamaan lisää hyvyttä.

Taidepolitiikkaa eduskuntavaalien alla, *Mustekalan* erikoisnumero

Edellä käsitellyt Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisut ovat toimintaehdotuksia ja katsauksia. *Mustekala*-kulttuurilehden taidepolitiikkaa käsittelevät artikkelit lähestyvät taidetta ja politiikkaa kulttuurin kentällä toimivien näkökulmasta. Esille nostetaan luova talous ja tietenkin hyvinvointi. Eriyksen kiinnostava on Eeva Kempin kirjoittama teksti ”Tehdäänkö tällä hetkellä taidepolitiikkaa?”, jota varten hän on haastatellut taidepolitiikan tutkijaa Pauli Rautiaista. Taide nähdään Rautiaisen mukaan tällä hetkellä instrumentaalisesti talouden veturina tai

hyvinvointipalveluna. Erityiseksi ongelmaksi Rautiainen nostaa mittaamisen. Toisaalta taidekenttä haluaa objektiivisia mittareita, mutta toisaalta todetaan, kuinka taiteen mittaaminen on ”mieletöntä ja lähes mahdotonta”. Taidepolitiikasta on Rautiaisen mukaan tullut talousarviopäätösten tekemistä:

Hyvinvointivalttiollisen kauden alussa ja keskivaiheilla poliittisten päättäjien tehtävänä oli säätää lakeja, jotka sitoivat ennalta talousarviopäätöksen tekijöiden käsiä, mutta nyt lähinnä jaetaan rahaa. Uusia lakeja ei juurikaan säädetä vaan on erityyppisiä hankkeita, joille annetaan erilaisia summia rahaa ja nämä rahat laitetaan erityyppisten kilpailutusmekanismien kautta kentän toimijoiden jaettavaksi.²¹

Rautiaisen mukaan taide puoluepolitisoitui 1990-luvun laman seurauksena, kun taas 1980-luvulla taiteen tukemista ei juurikaan kyseenalaistettu.²² Edellä olevassa lainauksessa huomio kiinnittyy tietenkin hankkeisiin ja näiden kilpailuttamiseen. Kilpailua käydään siitä, kuka saa, miten paljon ja millä perusteella. Hankkeille myönnetään rahaa hankehakemusten perusteella. Hakemuksissa hakijoiden on sanallistettava usein hyvinkin tarkasti, mitä he aikovat tehdä, millä aikataululla, budjetilla, kenen kanssa ja niin edelleen. Hakemuksissa voi joutua jopa arvioimaan työn vaikutuksia tai vaikuttavuutta etukäteen ikään kuin tulosvastuullisesti. Sanallistamalla taidetta ja sen tavoitteita rajataan sitä, millaista taidetta tuetaan ja arvotetaan. Käytetyt termit, sanallistukset ja puhumisen tavat muokkaavat todellisuutta samalla tavalla kuin kulttuuripolitiikka ohjaa kulttuurialan arvostuksia ja sitä, millaista taidetta ja kulttuuria tuetaan. Rautiainen peräänkuuluttaa taidekentän vastuuta oman itseisarvonsa ja sisältöjensä päättäjänä niukkenevien resurssien jakamisessa:

Jos haluamme kunnioittaa taiteen itseisarvoa, muutoksen dynamiikan tulee lähteä kentän sisältä. Jos haluamme kunnioittaa taiteen autonomiaa, niin niukkenemiskysymykset käsitellään kentän sisällä ja kentän tehtävä on päättää, keneltä otetaan pois. Jos taas näemme, että taide on vahva talouden tai vaikka hyvinvointipolitiikan veturi, niin se viisaus asuu varmasti kentän ulkopuolella.²³

Marko Gylén pohtii artikkelissaan taidepolitiikan kohtaloa ja taiteen historiallista asemaa. Taiteella on ollut länsimaissa merkittävä rooli yhteiskunnallisessa kehityksessä. Gylén näkee taiteen nykyisen yhteiskunnallisen aseman olevan ristiriitainen suhteessa sen historiaan:

Silti nykyisessä demokratiassa taide usein mielletään jotenkin marginaaliseksi tai yhteiskunnassa ylimääräiseksi. Vaikkei sitä sanottaisi ääneen, poliittisten päätösten taustaoletuksena tuntuu usein olevan, että taide on pelkkää korkealentoista viihdettä, johon sitten on enemmän tai vähemmän varaa.²⁴

Gylén puhuu taidekentän sisältä, toimijan roolissa ja on ehkä siksi mielestäni sokeutunut sille tosiasialle, että taide – niin tutkimus- kuin kulutuskohteena tai säännöllisen tulon lähteenä – on aina ollut ja on aina oleva harvoille mahdollinen, ja siinä mielessä se on aina marginaalissa, joskaan ei suinkaan yhteiskunnassa ylimääräistä. Taiteella on kiistämättömän merkittävä vaikutuskerroin kehityksessä, innovaatioissa ja hyvinvoinnissa. Kuitenkin taiteen sisäpiirilunnon avoin tunnustaminen ja tutkiminen ovat mielestäni olennaisen tärkeitä askelia kohti taiteen jonkinlaista demokratisointia. Taiteen demokratisointi antaa myös asettaa kysymyksen: lakkaako taide olemasta taidetta, jos se arkipäiväistyy?

Taide näyttää tarvitsevan oman erityisen auransa, joka on aina väistämättä tavalla tai toisella elitistinen. Tämä elitismi toimii ennalta määräytyvänä ulossulkeutumisena, ei niinkään minään taide-eliitin salajuonena. Taiteen ja kulttuuriharrastusten piiriin hakeutuvat ne, joita nämä elämänaikat jo valmiiksi kiinnostavat. Taidekriitikkejä ja -lehtiä lukevat taiteesta jo valmiiksi kiinnostuneet. Taiteen elitistinen luonne vertautuu mielestäni hyvin huippu-urheiluun: en voisi päättää kilpailla olympialaisissa, koska en ensinnäkään ole urheilullisesti harrastunut tai lahjakas enkä toisekseen kuulu mihinkään urheilujärjestön piiriin. Samoista lähtökohdista en myöskään voi päättää lähteä edustamaan Suomea Venetsian biennaaleihin. Sekä ammattimainen, tuettu taide että ammattimainen, tuettu urheilu sulkevat valtaosan ihmisistä vaikutuspiirinsä ulkopuolelle. Kuitenkin vain taiteen elitismi koetaan uhkaavana ja tympeänä ongelmana. Sekä taidetta että urheilua on mahdollista harrastaa useissa eri muodoissa ja erilaisista yhteiskunnallisista lähtökohdista. Gylénin viittaus käsitykseen taiteesta korkealentoisena viihteenä pohjaa nähdäkseni juopaan korkean ja ilmeisesti matalaksi luettavan populaarimman kulttuurin välillä. Puhuttaessa taiteen rahoituksen kohteista unohdetaan usein erotella harrastetoiminta ammatinharjoittajien, ammattitaiteilijoiden tuottamasta taiteellisesta työstä.

Suomessa ehkä näkyvimmin esillä oleva taidekriitikko Otso Kantokorpi kertoo kirjoittaneensa kolumnin puolueiden kulttuuri- ja taidepolitiikan sisällöistä Ylelle edellisten eduskuntavaalien alla. Tuolloin ”trendikkäitä ajatuksia ja ilmeisen hyviä keppihevosiä olivat *luova talous* ja *kulttuurivienti*. Nyt ne molemmat taitavat jo olla kriisissä, eikä luova talous tarkoittanut koskaan käytännössä

mitään muuta kuin pelimaailmaa” ja että ”Kokoomus aavisti jo tuolloin taiteen ja *hyvinvoinnin* suhteen, tällä hetkellä vallalla olevan trendin”.²⁵ Kantokorpi ottaa artikkelissaan utopian kannalta kiinnostavan näkökulman:

Yksi hiertävimmistä tosiseikoista taiteen ja puoluepolitiikan välillä on se, miten vasemmistolaisista – tai ehkäpä vihreavasemmistolaisista – taide todellisuudessa on, vaikka se on aina tavalla tai toisella ollut myös vallan ja rahan välineellistettävissä ja on sitä edelleen.

Hän jatkaa:

Taiteen vasemmistolaisuudesta puhumisen vaikeus selittyy osin sillä, että taideväki saa elantonsa myös porvareilta. Miksi porvarit haluaisivat rahoittaa sellaisia tahoja, jotka kertovat avoimesti olevansa vasemmistolaisia? Sellaisia ihmisiä, jotka haluavat kulutuskapitalismin, kasvun ja tuottavuuden sijaan tasa-arvoista hyvää elämää ja aineettomia arvoja, jotka pohjaavat kestävään kehitykseen.²⁶

Nimetessään taiteen vasemmistolaiseksi sekä tasa-arvoisuuteen, hyvään elämään, aineettomiin arvoihin ja kestävään kehitykseen pyrkiväksi Kantokorpi vahvistaa utopistista taidepuhetta liittämällä sen poliittiseen ideologiaan ja nimeämällä tälle ideologialle ominaisia positiivisia arvoja. Edellä lainatuissa artikkeleissa kyseenalaistettiin taiteen rahoitukseen liittyviä luovan talouden ja tuottavuuden arvoja. Halu rahoittaa taidetta, joka tuottaa hyvää, oli se sitten taloudellista hyötyä tai hyvinvointia yhteisöllisyyden lisäämisellä, kumpuaa käsityksestä, että taide on olemuksellisesti hyvää. Seuraavaksi koitan hahmottaa, mistä tämä käsitys on saanut alkunsa.

Hyvää ja kaunista taidetta

Taiteenfilosofian tarkastelu tarjoaa yhden mahdollisen selityksen taiteen olemuksellisesta hyvyydestä vallitseviin käsityksiin. Richard Eldridge esittää, että Immanuel Kantin ja Edmund Burken kirjoitukset taiteen kauneudesta ja ylevyydestä olisivat osaltaan tällaisen ajattelun taustalla. Kant yhdisti taiteen kokemisen hyvänä kokemukseen luonnosta. Taide muistuttaa luontoa satunnaisuudellaan ja on sen kautta hyvää ja hyväksi. 1600- ja 1700-luvun taideteoreetikot jakoivat taiteen tuottaman mielihyvän kokemuksen kahteen luokkaan, joista toinen on kauneuden elämys ja toinen ylevän elämys.²⁷ Ylevä tässä yhteydessä tarkoittaa subliimia, joka luonnehtii

esimerkiksi sellaisia luontokokemuksia, jotka ovat mahtavuudessaan ja käsittämättömyydessään jopa kauhistuttavia, mutta aiheuttavat kauhun lisäksi suurta ihastusta.²⁸ Huomionarvoista tässä on, että kauneuden elämys koettiin erityisesti ”sopusointuisena, kiehtovana ja tyyntävänä”, kun taas ylevien elämysten ”katsottiin rikkovan sääntöjä, herättävän kunnioitusta ja elävöittävän mieltä”.²⁹ Esteettiselle kokemukselle annettiin ikään kuin kolikon kaksi puolta. Kuitenkin on hyvä jälleen muistaa taide- ja esteettisen kokemuksen subjektiivisuus: mikä on yhdelle elähdyttävää ja virkistävää, voi olla toiselle yhdentekevää tai jopa ahdistavaa.

Valistuksen ajan estetiikka piti taideteosten kauneutta luonnonkauneuden jäljittelynä ja myös moraalisesti hyvänä. Romantiikan ajalla, 1700-luvun lopulla, tärkeiksi ansioiksi estetiikassa ja taiteessa nousivat kuvittelukyky, uuden luominen, tunteet ja yksilöllisyys. Saksalaisen valistusfilosofi Moses Mendelssohnin mukaan esteettinen kokemus on kehollinen siten, että ”kohteen esteettinen harmonisuus käynnistää kokijassa mielihyvää tuottavan prosessin” ja että ”esteettisten kokemusten tehtävä on antaa elävä hahmo moraalille totuuksille ja motivoida niiden mukaiseen toimintaan”.³⁰ Tällainen ajattelu on edelleen läsnä taideterapian teorioissa ja yhä enemmän julkisen taiteen yhteydessä, erityisesti yhteisötaiteellisissa hankkeissa. 1800-luvulle tultaessa tapahtui Jussi Kotkavirran mukaan käänne, jolloin ”taiteen kauneus asetettiin luonnonkauneuden edelle ja ylevän kokemus liitettiin ensisijaisesti taiteeseen”. Taiteen autonomian sijaan alettiin korostaa taiteen yhteyttä moraaliseen ja poliittiseen elämään.³¹

Englannissa 1800-luvun puolivälin jälkeen alkanut Arts and Crafts -liike on taiteentutkimuksessa melko yksimielisesti nimetty alkupisteeksi taiteesta ja sen hyvinvointivaikutuksista alkaneelle keskustelulle. Kotkavirta nimeää John Ruskinin kirjoitukset liikkeen teoreettiseksi perustaksi. Ruskinin mukaan taiteen arvo riippui sen moraaliseen ja poliittiseen painoarvosta. Venäjällä korostettiin taiteen kasvatustehtävää, mikä Kotkavirran mukaan näkyy myös Leo Tolstoin kirjoituksissa: ”Sekä Ruskinin että Tolstoin ihanneyhteiskunnassa taide edistää laajojen kansanjoukkojen onnellisuutta sekä tarjoaa luovuutta ja vapautta ilmentävän työn mallin kaikille ihmisille”.³² Utopistinen sosialistinen yhteiskunta välineellisti taiteen.

Kuva: Laaksovirta2

Markus Copperin teos Kursk Rovaniemellä Korundin museossa. Kuva: Heidi Vehmas.

Mikä tekee joistakin teoksista ”hyviä” tai ”huonoja”? Taidehistorian tutkijan mielestä tämä kysymys on usein irrelevantti, mutta kun tarkastellaan poliittisia kulttuuriohjelmia ja

rahoitushakuja, käy ilmi, että kysymys on hyvinkin relevantti. Taidepoliittinen puhe sekä rahastojen ja yhdistysten myöntämät avustukset ja hakuilmoitukset muokkaavat jatkuvasti käsitystä siitä, mikä on hyvää, tukemisen ja esittämisen arvoista taidetta. Ehkä lähihistorian muistettavin poliittinen lausunto hyvästä taiteesta liittyy viimeisimpiin eduskuntavaaleihin ja Perussuomalaisten kulttuuriohjelmaan, jossa haluttiin lopettaa julkisilla varoilla harjoitettu postmodernin tekotaiteen tukeminen.³³ Tekotaide käsitteenä antaa ymmärtää, että on olemassa aitoa taidetta ja jotain, mitä ei voida nostaa taiteeksi. Alkuperäisen kommentin antajan mielestä hyvää ja aitoa taidetta on erityisesti kansallisaatetta tukeva, ymmärtääkseni realistinen tai naturalistinen taidetyyli. Käsitys taiteesta ja sen tehtävästä yhteiskunnassa on mittavien yhteiskunnan rakenteita muuttavien leikkausten seurauksena alttiina tuottavuus- ja kulueräarvioille.

Hyvin- ja pahoinvointitaide, taiteen tehtävä ja arvo

Tiede ja taide ovat mielestämme itsessään arvokkaita asioita, jotka tekevät maailmasta paremman. Tämä ei kuitenkaan sulje pois ajatusta, että tiede ja taide myös parantavat maailmaa perinteisemmässä ja konkreettisessa mielessä, kuten vähentämällä kärsimystä ja vaikuttamalla positiivisesti niin sosiaalisesti, henkisesti kuin taloudellisestikin. Taide ja tiede eivät meille kuitenkaan ole koskaan vain välineitä, vaan kuuluvat sivistyneeseen maailmaan itsessään arvokkaina – maailmaan, jossa tutkimustieto on osa yhteiskunnallista keskustelua ja jossa taide ja kulttuuri kyseenalaistavat vallitsevia totuuksia.³⁴

Suomessa Opetus- ja kulttuuriministeriö on useissa kehitysohjelmissaan ja suunnitelmissaan³⁵ pyrkinyt määrittelemään taiteen ja kulttuurin tehtäviä ja arvoa yhteiskunnalle. Kuten edellä jo huomattiin, Suomessa taiteen itseisarvoisuus ja niin sanotusti vastikkeettoman rahoituksen myöntäminen ovat murroksessa. Vuonna 2005 kulttuuriministerin asettama työryhmä selvitti suomalaisen kulttuuriviennin kehittämisen mahdollisuuksia. Kulttuurista yritettiin tehdä suomalaiselle taloudelle uusi Nokiaan verrattava veturi. Mikko Lehtonen kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, kuinka ylioptimistisia arviot kulttuurin kansantaloudellisista vaikutuksista ovat.

Hänen mukaansa luovien alojen osuus uuden arvon tuottamisesta on vain kolme prosenttia, sen työllistämisaikutus on neljä prosenttia ja julkiset kulutusmenot noin kaksi prosenttia.³⁶

Lehtonen kirjoittaa kulttuurin ja luovan talouden risteämisistä:

Luovaa taloutta koskevissa puhetavoissa ajatus kulttuurista hyvinvoinnin tärkeänä osa-alueena on liitetty uuteen taloudelliseen ajatteluun tavalla, joka tuottaa ennen näkemättömiä tulkintoja kulttuurin roolista yhteiskunnassa. Luovan talouden puolestapuhujat tuntuvat näkevän kaikkialla aiemmin taiteisiin liitettyä luovuutta. Kun taidetta ja kulttuuria pidettiin aiemmin itseisarvoina, nähdään ne nyt yhä useammin taloudellisen lisäarvon tuottamisen välineiksi.³⁷

Lehtonen kirjoittaa, kuinka talous ja kulttuuri on perinteisesti nähty toisistaan ja muusta elämästä irrallisina alueina. Toisen maailmansodan jälkeen kulttuuri on alettu nähdä yhteisinä arvoina ja merkityksinä, arvona sinänsä. Talous taas näyttäytyi pelkkänä hinnan määritykseen kykenevänä, arvoista irrallisena alueena. Meneillään olevassa kehityksessä kulttuuri ja talous aletaan ymmärtää koko elämänalaaan limittyvinä.

Meneillään olevien muutosten polttopiste on siinä, kuinka kulttuurin merkitystä nykyään perustellaan taloudellisilla näkökohdilla. Ahkera kulttuuriin vetoaminen talouden piirissä näyttää paradoksaalisesti kuitenkin edellyttävän myös tiettyä itseisarvoista ymmärrystä kulttuurista.³⁸

Lehtonen ehdottaakin, että taloutta ja kulttuuria tulisi enemmän ajatella inhimillisen toiminnan ulottuvuuksina tai aspekteina: ”Kaikilla inhimillisillä käytännöillä ja toiminnoilla voi ajatella olevan taloudellinen ja kulttuurinen (samoin kuin myös poliittinen) ulottuvuutensa.”³⁹ Taloutta ja kulttuuria termeinä voisi Lehtosen mukaan tarkastella myös performatiivina, jotka tuottavat jatkuvasti kohdettaan. Performatiivisuus korostaa, että ajattelu ja toiminta ovat toisistaan erottamattomia ja käytetyt termit ohjaavat todellisen elämän toimenpiteitä.⁴⁰

Jussi Sorjanen kritisoi kolumnissaan sitä, kuinka taiteen oletetaan olevan jotain muuta tarkoitusta kuin itseään varten.

On karmeaa huomata, että suomalaisesta taidekentästä on tulossa jonkinlainen sosiaali- ja terveyslaitoksen sivukonttori, jonka tehtävä on pitää ihmisiä henkisesti kasassa, koska muuten he hajoaisivat hulluun maailmaan.⁴¹

Taiteesta on hänen mukaansa tullut hyvinvointipalveluiden jatke, jonka kautta ihmisille halutaan tuottaa hyvinvointia. Sorjanen peräänkuuluttaa taiteen oikeutta vaikuttaa myös jollain toisella kuin ensisijaisesti hyvinvointiin tähtäävällä tavalla.

Tällainen vaikuttaminen on taiteen erikoisalaa. Taide kommentoi ympärillä tapahtuvaa maailmaa, se on reagoivia erilaisiin asioihin ja ilmiöihin. Se että taide voi tehdä hyvää, on toki hieno asia, mutta taide voi tehdä myös pahaa. Taideteoksen edessä voi kokea hämmennystä, pelkoa, suuttumusta ja ällötystä. Tällaisia tuntemuksia on vaikea pitää positiivisina tai hyvinä. Kuitenkin tällaisten negatiivisina pidettyjen tunteiden ja tuntemusten kautta saattaa avautua jotain, joka johtaa hyvään jossain muualla. Tämän monimutkaisen vaikutusketjun ja sen eksplikoimisen ongelmallisuuden takia taiteen hyvinvointivaikutusten aukoton toteennäyttäminen on jokseenkin vaikeaa tai mahdotonta. Lisäksi se mikä toiselle tuottaa hyvää ei välttämättä puhuttele toista millään tavalla. Liikutaan yksilön liikuttumisen, vahvasti subjektiivisen sisäisen prosessin alueella. Taideteoksen tai -tapahtuman vaikuttavuutta ei ole mielekästä mitata teoksen kauneudella tai hyvyydellä, jotka ovat jo lähtökohtaisesti yksilöllisiä tulkintoja kumpikin. Markus Copperin teos *Kursk* on esimerkki teoksesta, joka voi aiheuttaa voimakkaan ahdistuneisuuden kokemuksen. Kuitenkin teos on vaikuttava, suorastaan subliimi, ja taiteilija on arvostettu alallaan. Miten käy *Kurskin* kaltaisten teosten, jotka eivät pyri tuottamaan välittömiä onnistumisen ja hyvänolon kokemuksia? Saavatko tällaiset teokset jatkossakin rahoitusta ja arvostusta?

Luovuudesta ja luovasta taloudesta Marko Gylén ja Mikael Kinanen sanovat:

Kyseessä on taito vaihtaa näkökulmaa, taito huomata aiemmin huomaamaton, taito vaihtaa ajattelun muotoa tai sen liikkumisen tapaa eikä vain sen sisältöä, taito ratkoa sitä mihin ei ole yhtä ratkaisua, taito sietää mielettömyyttä ja nähdä mahdollisuus siellä, missä sitä ei ole ennen kuin se nähdään, taito keskustella ja tulkita itsekriittisesti, taito ihmetellä ja kokeilla kurinalaisesti, taito tuntea oman ajattelunsa liike. Kyseessä on kaikkien kielioppien perustavan kieliopin osaaminen – taide.⁴²

Naivia utopismia vai muutosvoimaa?

Taidepoliittinen puhe käsittelee pitkälti taiteen rahoitusta ja merkitystä yhteiskunnassa. Taiteen sisältöjen määrittelyn voi nähdä tapahtuvat taidekentän ulkopuolelta, kun taide- ja

kulttuurihankkeille myönnetyn rahoituksen ehdot ja taideteosten tavoitteet on tarkoin ennalta saneltu. Taiteeseen ja hyvinvointiin liittyvä puhe mielestäni yksinkertaistaa ja sulkee pois paljon taiteen ominaisuuksiin ja olemukseen liittyviä asioita. Tällainen puhe toimii utopistisesti, yksinkertaistaen, unohtaen todellisuuden moniulotteisuuden ja monimutkaisuuden. Taide ajetaan utopistisessa ajattelussa ahtaalle. Taiteelle on annettu tehtävä ja tavoite sen itseisarvonsa lisäksi: Sen tehtävänä on tehdä hyvää.

Utopian käsite ja teoria tarjoavat useita tulkinta- ja tutkimusmahdollisuuksia. Utopia voidaan rajata tiukasti kirjallisuuden yhdeksi genreksi, joka esittää tarkkoja esimerkkejä paremmasta yhteiskuntajärjestyksestä. Toisaalta utopia voidaan ymmärtää hyvin laajasti siten että se kattaa koko elämän kirjon unista mainoksiin. Tässä artikkelissa esitin, että taidepoliittisessa puheessa voi nähdä utopistisia piirteitä. Nämä piirteet ovat tiettyjä sanallistuksia ja määritelmiä, jotka esiintyvät poliittisissa ohjelmissa, katsauksissa ja taidetta käsittelevissä artikkeleissa. Taiteen hyvinvointivaikutusten ja luovan talouden korostaminen toimivat utopistisesti kaventaen mahdollisuuksia toimia ja vaikuttaa taiteen kentällä. Taide, joka ei mahdu utopistisen taidepuheen määritelmiin, on mielestäni vakavassa vaarassa jäädä paitsioon sekä arvostukselta että rahoitukselta.

Tässä artikkelissa käytetty tutkimusaineisto valikoitui pääosin sen avoimen saatavuuden perusteella ja on siten jäänyt osittain kapeaksi. Yhdistämällä utopiantutkimusta ja diskurssianalyysiä olisi mahdollista tutkia ja suhteuttaa laajemminkin erilaisia taiteeseen ja politiikkaan liittyviä puhunnan tapoja ja saada selville näissä käytettyihin käsitteisiin liittyviä tausta-ajatuksia ja ideologioita. Vaikka diskurssianalyysi ei olekaan mikään yksi tietty tarkasti toteutettava metodi, on sitä mahdollista soveltaa tässä työssä esitettyä systemaattisemminkin.

Ei ole yhdentekevää, millaisin termein ja arvotuksin taiteesta ja kulttuurista puhutaan. Opetus- ja kulttuuriministeriön ohjelmat ja katsaukset pitävät yllä ja uusintavat tapaa puhua ja myös ajatella taiteesta ja kulttuurista. Nämä puhunnan – ja sen kautta ajattelun – tavat ja polut muovaavat käytännössä taidekentän rahoitusta ja esille pääsevää taidetta ja sen sisältöjä. Taiteilijat yritetään asettaa työssään samankaltaiseen tulostuuseen sosiaalityöntekijöiden kanssa, ikään kuin heillä olisi velvoite tehdä muutakin kuin ”vain” taidetta. Myös tutkijoiden ja muiden taide- ja kulttuurikentällä toimivien tulisi entistä tarkemmin kiinnittää huomiota siihen, kuka puhuu, millä painotuksilla ja mistä asemasta ja miten asiat esitetään. Utopian voi nähdä joko muutosvoimana,

joka johtaa parempaan tulevaan tai köyhdyttävänä naivismina, joka toistaa sisällöttömiä hokemia kritiikittömästi.

Kirjoittaja on Turun yliopistosta valmistunut taidehistorian maisteri.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Eldridge, Richard. *Johdatus taiteenfilosofiaan*. (Suom. Markku Lehtinen.) Gaudeamus, Helsinki 2009 [2003].

Gylén, Marko. Taidepolitiikan kohtalosta. *Mustekala* 1/15. [www.mustekala.info] (Haettu 23.3.2015)

Gylén, Marko & Kinanen, Mikael. Pystyykö taide politisoimaan puolueet? *Mustekala* 1/15. [www.mustekala.info] (Haettu 23.3.2015)

Häyrynen, Simo. *Kulttuuripolitiikan liikkuvat rajat. Kulttuuri suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2015.

Kantokorpi, Otso. Taiteen puolueettomuuspolitiikkaa. *Mustekala* 1/15. [www.mustekala.info] (Haettu 23.3.2015)

Karvonen, Kristiina & Torvi, Kaisa. *Taiteesta puhumisen diskurssit sanomalehti Kalevassa*. Pro gradu, Lapin yliopisto, 2014.

Kemppi, Eeva. Tehdäänkö tällä hetkellä taidepolitiikkaa?. *Mustekala* 1/15. [www.mustekala.info] (Haettu 23.3.2015).

Koneen säätöön verkkosivut. Meille tärkeää. [<http://www.koneensaatio.fi/koneen-saatio/meille-tarkeaa/>] (Haettu 13.8.2017)

Kotkavirta, Jussi. Valistuksen ja romantiikan estetiikka. Teoksessa, Ilona Reiners, Anita Seppä & Jyri Vuorinen (toim.) *Estetiikan klassikot Platonista Tolstoihin*. Gaudeamus, Helsinki 2009.

Laaksovirta, Emilia. *Taidetta vai terapiaa? Yhteisötaiteen, taideterapian ja hyvinvointiajattelun rajankäyntiä Turun kulttuuripääkaupunkivuoden 2000 & 11 OMAKUVAA -hankkeessa*. Pro gradu, Turun yliopisto, 2013.

Lampela, Kalle. *Taiteilijoita tarvitaan ihan toisenlaisiin hommiin. Tutkimus kuvataiteilijoiden asenteista ja taiteen yhteiskuntakriittisistä mahdollisuuksista*. Lapin yliopistokustannus, 2012.

Lehtonen, Mikko. Tehtävä kulttuurille?. Teoksessa Mikko Lehtonen, Katja Valaskivi & Hanna Kuusela (toim.) *Tehtävä kulttuurille. Talouden ja kulttuurin muuttuvat suhteet*. Vastapaino, Tampere, 2014, 11–38.

Levitas, Ruth. For Utopia: The (Limits of the) Utopian Function in Late Capitalist Society. Teoksessa Barbara Goodwin (ed.) *The Philosophy of Utopia*. Routledge, 2001, 25–43.

Levitas, Ruth. *Ralahine Utopian Studies, Volume 3: Concept of Utopia*. Peter Lang AG, 2010.

Noble, Richard. Introduction. The Utopian Impulse in Contemporary Art. Teoksessa Richard Noble (ed.) *Utopias. Documents in Contemporary Art*. The MIT Press, London 2009, 12–19.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. *Osaamisella ja luovuudella hyvinvointia. Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsaus 2014*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2014:18.

Perussuomalaiset r.p:n eduskuntavaaliohjelma 2011. [https://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/Perussuomalaisten_eduskuntavaaliohjelma_2011.pdf] (Haettu 13.8.2017)

Rautiainen-Keskustalo, Tarja. Taide palveluna ja taide arvonluojana. Musiikin arvosta ja lisäarvosta kilpailukapitalismissa. Teoksessa Mikko Lehtonen, Katja Valaskivi & Hanna Kuusela (toim.) *Tehtävä kulttuurille. Talouden ja kulttuurin muuttuvat suhteet*. Vastapaino, Tampere 2014, 71–94.

Sevänen, Erkki. *Taide instituutiona ja järjestelmänä. Modernin taide-elämän historiallis-sosiologiset mallit*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1998.

Sorjanen, Jussi. Kolumni: Pahoinvointia kulttuurista.

[http://yle.fi/uutiset/kolumni_pahoinvointia_kulttuurista/7096479] (Haettu 28.3.2015)

Stillman, Peter G. 'Nothing is, but what is not': Utopia as Practical Political Philosophy. Teoksessa Barbara Goodwin (ed.) *The Philosophy of Utopia*. Routledge, London and New York 2001, 9–24.

¹ Lampela 2012; Häyrynen 2015.

² Lehtonen 2014, 24.

³ Taiteen ja kulttuurin elitistisestä luonteesta esim. Häyrynen 2015; Karvonen ja Torvi 2014.

⁴ Rautiainen-Keskustalo 2014, 73.

⁵ Levitas 2010, 1–4.

⁶ Levitas 2010, 4–6.

⁷ Levitas 2001, 25.

⁸ Stillman 2001, 9–11.

⁹ Stillman 2001, 12–13.

¹⁰ Stillman 2001, 14–15.

¹¹ Noble 2009, 14.

¹² Gylén 2015.

¹³ Häyrynen 2015, 9.

¹⁴ Häyrynen 2015, 214.

¹⁵ Laaksovirta 2013.

¹⁶ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2014, 15.

¹⁷ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2014, 9.

¹⁸ Häyrynen 2015, 9–11.

¹⁹ Sevänen 1998, 369–371.

²⁰ Sevänen 1998, 358–359.

²¹ Kemppe 2015.

²² Kemppi 2015.

²³ Kemppi 2015.

²⁴ Gylén, 2015.

²⁵ Kantokorpi, 2015.

²⁶ Kantokorpi, 2015.

²⁷ Eldridge 2009, 57.

²⁸ Klassinen subliimin teoretikko on englantilainen 1600-luvulla elänyt Edmund Burke, joka kirjoituksissaan luokittelee erilaiset subliimit elämykset ja niiden luonteet varsin kattavasti.

²⁹ Eldridge 2009, 57.

³⁰ Kotkavirta 2009, 227–228.

³¹ Kotkavirta 2009, 239.

³² Kotkavirta 2009, 421.

³³ Perussuomalaiset r.p:n eduskuntavaaliohjelma 2011, 10.

³⁴ Koneen Säätöön verkkosivut.

³⁵ Muutamia esimerkkejä: *Matkailu ja kulttuurin syke: Kulttuurin matkailullinen tuotteistaminen -toimintaohjelman 2009–2013 loppuraportti; Taiteen ja kulttuurin valtionavustuspolitiikan uudistus; Taide- ja kulttuurifestivaalit – vahvistuva kulttuurinen voimavara, Esitys toimintaohjelmaksi vuosille 2017–2025*. Nämä ja muita ministeriön julkaisuja on vapaasti luettavissa ministeriön internetsivuilla ”Julkaisut” -välilehdellä.

³⁶ Lehtonen 2014, 20.

³⁷ Lehtonen 2014, 21.

³⁸ Lehtonen 2014, 25.

³⁹ Lehtonen 2014, 30.

⁴⁰ Lehtonen 2014, 32.

⁴¹ Sorjanen 2014.

⁴² Gylén ja Kinanen 2015.